

Urbański, Marek

"Żydzi ziemi bielskiej op połowy XVII w. do 1795 r. (Studium osadnicze, prawne i ekonomiczne)", Antoni Leszczyński, Wrocław 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 72/2, 363-364

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

przedstawił całość piśmiennictwa, od siedemnastowiecznych opisów topograficznych (Krzysztof Hartknoch, Rajnold Curicke) do prac najnowszych (według stanu na czerwiec 1978 r.). Omówiono kolejno: bibliografie ogólne i specjalistyczne, katalogi topograficzne, ujęcia syntetyczne (rozdział I), po czym w kolejnych dwóch rozdziałach literaturę dotyczącą architektury średniowiecznej i nowożytnej (wraz z urbanistyką), malarstwa, grafiki i rzemiosła artystycznego (z podobnym podziałem chronologicznym). W rozdziale ostatnim (IV) przedstawiono piśmiennictwo na temat konserwatorstwa i muzealnictwa; w podsumowaniu sformułowano kilka postulatów badawczych. Pominięto studia nad sztuką prehistoryczną i ludową.

Autor przyjął zasadę integralnego omawiania dziejów badań nad sztuką Pomorza, bez podziału na piśmiennictwo dotyczące Gdańska i pozostałego regionu, a to z uwagi na to, że „początkowo interesowano się obiektami i zagadnieniami samego Gdańska, następnie zaś stawała w polu uwagi analogiczna problematyka na tzw. prowincji” (s. 6). Nie da się jednak ukryć, że dominacja problematyki gdańskiej w omawianej literaturze utrudnia odszukanie fragmentów dotyczących piśmiennictwa związanego ze sztuką mniejszych ośrodków Pomorza.

Praca przynosi nie tylko rzetelne zestawienie literatury przedmiotu. Autor wydziela także poszczególne etapy badań nad sztuką regionu (podkreśla znacznie piśmiennictwa z w. XVII i XIX), systematyzuje poglądy i argumenty poszczególnych badaczy, określa stopień ich aktualności naukowej (lub przydatności źródłowej) oraz obecny stan badań nad poszczególnymi problemami.

Ujęcie takie pozwala na wskazanie luk w dotychczasowym stanie wiedzy. Potrzeby badawcze są zaś różnorokie: od węzłowych („Katalog Zabytków Sztuki”, badania nad architekturą, rzeźbą i malarstwem od drugiej połowy XV w., sztuką regionu w XVIII i zwłaszcza XIX w., rzemiosłem artystycznym, środowiskiem artystycznym w Gdańsku międzywojennym i powojennym) do szczegółowych (brak np. naukowej monografii Żurawia Gdańskiego).

Praca zaopatrzona została w indeks nazwisk. Ukazała się pod patronatem Gdańskiego Ośrodka Ochrony Dóbr Kultury.

M. D.

Antoni Leszczyński, *Żydzi ziemi bielskiej od połowy XVII w. do 1795 r. (Studium osadnicze, prawne i ekonomiczne)*, Żydowski Instytut Historyczny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1980, s. 273.

Po opublikowanej w 1975 r. pracy M. Horna „Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w.” jest to druga w ostatnich latach próba monograficznego opracowania regionalnego dziejów ludności żydowskiej w okresie staropolskim. Autor, uczeń prof. Horna na podstawie dość obfitego materiału źródłowego (liczne archiwalia polskie, częściowo wykorzystane źródła hebrajskie — tzw. księgi pamiątkowe i kroniki — pinkasy — niestety bez tykocińskich, goniądzkich i boćkowskich) i bogatej literatury (tu z kolei brak prac A. Barona) próbuje odtworzyć dzieje Żydów ziemi bielskiej. Zgodnie z układem formalnym pracy (wzorowanym wyraźnie na wcześniejszej książce M. Horna) A. Leszczyński omawia kolejno: 1. Osadnictwo żydowskie w ziemi bielskiej począwszy od XV wieku, dzieląc je na cztery okresy; 2. Sytuację prawną Żydów na tym obszarze — zbyt chyba dowolnie posługując się zróżnicowanymi czasowo i jakościowo, a dość skąpych fragmentami ustaw regulujących sytuację Żydów między XVI a XVIII wiekiem; 3. Różne gałęzie rzemiosła żydowskiego; 4. Handel; 5. Kredyt i dzierżawy.

Książka ta jest przede wszystkim wartościowa materiałowo, ze względu na zebrane w niej interesujące a nader rozproszone informacje źródłowe, głównie z opracowań starszych (przedwojennych) niekiedy rękopiśmiennych. W innych kwestiach jest, niestety, znacznie mniej użyteczna. Prawie wszystkie poruszane w niej zagadnienia (poza osadnictwem) omawiane są na zasadzie „exemplów”, mniej lub bardziej obszernych wyimków źródłowych i cytatów z wcześniejszej literatury. Brak prób ilościowego i strukturalnego ujęcia omawianych zjawisk, czy odtworzenia ich dynamiki (być może ze względu na niewielką liczbę informacji). Szczególnie negatywnie odbiło się to na części pracy poświęconej handlowi i kredytowi, choć daje się także zauważyć i przy sprawach rzemiosła. Nie uniknął też autor zbyt, chyba, pochopnych opinii i wniosków niewystarczająco umotywowanych źródłowo (np. w kwestii scentralizowanych operacji kredytowych, roli Żydów bielskich w handlu polskim i europejskim).

Mimo tych uchybień, omawiana praca jest cenną pozycją, latającą w pewnym stopniu olbrzymią luką w naszej historiografii, jaką stanowią dzieje społeczności żydowskiej w Polsce.

M. U.

Zbigniew Goliński, Ignacy Krasicki, „Biografie Sławnych Ludzi”, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1979, s. 441.

Opublikowana w serii poczytnych biografii książka ta znaczeniem swym wykracza poza formułę publikacji popularnonaukowej. Biografii „księcia poetów” brak było przynajmniej od półwiecza (poprzednią wydał J. I. Kraszewski w r. 1879), zaś narastające badania szczegółowe domagały się podsumowania. Rolę tę spełnia omawiana książka obejmując narracją cały życiorys pisarza. Autor poświęca jednakową uwagę różnym terenom działalności Krasickiego strzegąc się zdominowania tekstu wywodami historyczno-literackimi. Godna podkreślenia to wszechstronność, zaś na marginesie można dodać, że prawie równocześnie miesięcznik „Znak” opublikował obszerne fragmenty najnowszej interpretacji twórczości „księcia poetów” pióra Ryszarda Przybylskiego.

Goliński wykorzystał całą literaturę przedmiotu, wydane oraz rękopiśmienne źródła (w tym z archiwum w Merseburgu). Idąc za publikacjami m.in. E. Aleksandrowskiej i T. Frączyka w innym świetle przedstawił kwestię autorstwa artykułów „Monitora”, dał przekonującą rekonstrukcję słabo udokumentowanej edukacji późniejszego biskupa, omówił skomplikowane uwarunkowania decyzji politycznych Krasickiego po pierwszym rozbiórce. Słabiej, z racji nikłego zaawansowania badań, wypadła sylwetka Krasickiego-biskupa. Podkreślić jednak należy powściągliwość autora w sądach na ten temat, tak korzystnie odbijającą od pochopnych uogólnień dawniejszej literatury przedmiotu. Równocześnie Goliński nie stroni od wypowiedzi na temat postawy filozoficznej i wizerunku psychologicznego omawianej postaci: jego Krasickiego cechuje „epikureizm” i „moderacja”. Można przypuszczać, że penetrację tych nieraz w biografiiach historycznych pomijanych obszarów zawdzięczamy źródłowemu uprzywilejowaniu historyków literatury (twórczość bohaterów biografii).

Książka jest świetnie napisana i efektownie wydana. Historyk Oświecenia będzie po tę biografię sięgał nader często.

Ł. K.